

Determination of border private/public helps to understand that is considered political and notpolitical in certain society. Publicity of communication depends on opinion of participants of itself and each other : whether they determine itself and each other as members of society in a social situation. Otherwise a man can to inherit logic of the personal interests and private life in public space. This problem becomes very actual in the conditions of the torn Ukrainian territories. A return to Ukrainian public space must be realized. Authentication of Ukraine as stranger other does not have historical grounds, and artificially formed on this time under act of the closed informative field. For destruction of isolation it is necessary to provide access of all territories to informative space of Ukraine, to put right the system communicative and another connections. A public sphere is called to save and provide freedom of private life.

Keywords: private space, public space, individual, collective, borders of private.

УДК 168

Л. Г. Комаха
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЛОГІКА НАУКОВОГО ПОШУКУ В ЕПІСТЕМОЛОГІЇ П. ФЕЙЄРАБЕНДА: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ

***Реферат.** В статті досліджується проблема плюралізму наукового пошуку в епістемології методологічного анархізму П. Фейєрабенда. Виокремлюється принцип «проліферації» і аналізуються аргументи мови і метафори у визначенні раціональних смислів пізнання в контексті традицій культурно-інтелектуальної діяльності, що сприяє творчому розвитку індивідуальності вченого.*

***Ключові слова:** логіка, методологічний анархізм, плюралізм, метафора, традиція, аргумент, мова.*

В методології наукового пізнання привертає увагу нетрадиційність аргументації П. Фейєрабенда про неспівмірність теорій, яка разом з тим не анулює ідею спадкоємності в сфері одержання знання. Це означає: кожна теорія, створена безвідносно до результатів спостереження і експерименту, має свій власний досвід, який не співвідноситься з досвідами інших теорій. Тому факти, по суті, «продукуються» теоріями і відрізняються від останніх лише функціонально. Виходячи з цього висновку, П. Фейєрабенд постулює принцип проліферації (розмноження), який є вимогою конструювання максимально можливого числа теорій, здатних «розмножуватися». Неспівмірні до старих нові теорії завойовують своє «місце під сонцем» в процесі жорсткої конкурентної боротьби. Взаємна критика конфронтуючих позицій і забезпечує розвиток науки.

В результаті застосування принципу «проліферації» експериментальні дані підтверджують або спростовують теорію, а аргументи критики і відмова від альтернативних гіпотез елімінують факти, які потенційно не сумісні з даною системою знання. Природним і органічним наслідком проліферації виступає «плідний», або «продуктивний релятивізм», який включає можливість порівняння неспівмірних продуктів подібної «міфотворчості» під кутом зору їх істинності або правдоподібності. В результаті, виходячи з логіки вченого, гносеологічний плюралізм стає методологічною стратегією побудови моделей розвитку науки, а науковий пошук перетворюється в постійно зростаючий простір неспівмірних конструкцій, в якому кожна теорія є частиною однієї сукупності (цілісності). В результаті постає завдання виявити вплив тих факторів, які впливають на побудову наукової теорії.

Проблема методології наукового пізнання в її взаємозв'язку з соціокультурними факторами є предметом дослідження класиків постпозитивізму І. Лакатоса, П. Фейєрабенда, С. Тулміна та ін. В сучасних умовах аналізу цієї теми присвячені праці В.С. Стьопіна, М.Г. Ярошевського, В.Л. Храмової, Л.Дж. Коена, А.Л. Нікіфорова, С. Тальягамбе, О.А. Івіна та ін. Разом з тим постає необхідність розширити поле аналізу взаємозв'язку логіки і методології постпозитивізму та соціокультурних умов.

Мета статті полягає у вивченні параметрів взаємодії концепції методологічного анархізму в ситуації соціокультурного та інтелектуального плюралізму з врахуванням принципу «проліферації».

Здійснюючи послідовну критику емпірично обґрунтованої, «чистої» теорії, П. Фейєрабенд прагне довести, що в науці, подібно до ідеології, мають місце забобони, сумніви, пристрасті. Домінування розуму в ній відносне. І якщо позбавити науку всього суб'єктивного, ціннісного, девіацій і помилок, то вона «взагалі випариться. Ці «девіації», «помилки» і є передумовами прогресу» [7, с. 179]. Відповідно до такої аргументації філософ не рекомендує керуватися в теорії пізнання чіткими правилами і критеріями, а виходить з вже згаданого принципу «anything goes» – «придане все». В цій ситуації методологія також не потрібна, оскільки перевірка і застосування методологічних правил і критеріїв є компетенцією конкретного наукового дослідження, а не філософії.

Для Фейєрабенда реальна історія науки мало схожа на чітку, струнку «логіку знання», в яку кожний дослідник вносить свою частку. Існуючий плюралізм теоретичних конструкцій, постійна конкуренція альтернативних програм обумовлюють розвиток знання як зміну неспівмірних і несумісних теорій. В доказах філософа теоретико-методологічний монізм є всього лише фікцією, створеною західною цивілізацією з її «священним культом науки». Єдина «чесна» позиція, – переконує П. Фейєрабенд, – позиція світоглядного і методологічного анархізму, в рамках якого повинні бути урівнені, приведені до єдиного знаменника всі форми культури, визнані правомірними будь-які методи освоєння світу, в тому числі інтуїтивні і спекулятивні. «Існують міфи, існують догми теології, існують метафізика і велика кількість інших способів конструювання погляду на світ. Очевидно, що продуктивний обмін між наукою і такими «ненауковими» світоглядами навіть в більшій мірі має потребу в анархизмі, ніж в самій науці. Анархізм не тільки можливий, він необхідний як для внутрішнього процесу, так і для розвитку культури як цілого» [8, с. 180].

На відміну від «логіцизму» неопозитивізму і «гносеологізму» наукоцентристської тенденції постпозитивізму (К. Поппер, І. Лакатос, «наукові реалісти» та інші), які спираються на «наукову метафізику», ігнорують онтологічні конструкції на основі гуманітарних форм культури, П. Фейєрабенд в систему своєї аргументації покладає культурологізм. Останній вважає «культуру у всій її феноменальній багатоманітності джерелом формування раціонального знання і пізнання буття» [6, с. 36]. При цьому він виходить з явної невідповідності між складністю буття, множинністю культурних форм освоєння світу і «бідністю» теоретичних конструкцій, а також методологічних засобів, традиційно орієнтованих на образ природознавства поза культурно-історичним контекстом.

Отже, «моністичний гріх» (В.Л. Храмова) європейської філософії П. Фейєрабенд «спокутує» своєю релятивістсько-плюралістичною концепцією культури. Відповідно до неї кожна наукова теорія, як і будь-яка форма культури, передбачає власний світогляд, спирається на лише її властиву онтологію. Урівнявши науку з міфом, поезією, пропагандою, методологічний (епістемологічний) анархізм П. Фейєрабенда так само рішуче пориває з універсалістськими претензіями філософії на роль «деміурга культури». Метафізика, як і наука, вибудовує свою реальність «рамками» строго фіксованих канонів її теоретичного відтворення. Але відстоюючи позиції релятивізму, П. Фейєрабенд, по суті, заперечує можливість об'єктивно значимого філософського вчення про буття. В результаті відроджується неопозитивістський феноменалізм. Якщо світ вченого або філософа структурований і визначений теорією (або іншими інтелектуальними феноменами), і принципово змінюється з прийняттям нової теорії, неспівмірної з попередньою, то вчений, як і філософ, завжди перебуває «в полоні створеної ним же конструкції, позбавлений можливості виходу за її межі, в світ об'єктивних реальностей» [6, с. 37]. Тим самим П. Фейєрабенд намагається довести недопустиме «гіпертрофування» значимості «вербальних механізмів» [5, с. 123-131].

З позиції аргументації П. Фейєрабенда, для ствердження нової експлікативної структури потрібен, насамперед, «ретроградний рух» для нейтралізації пам'яті, повне нехтування даними, які обґрунтували попередню теорію та інтерпретацію. Але тут можлива пастка: відкинувши попередню гіпотезу і не висунувши альтернативну, ми позбавляємось можливості прочитання фрагментів спостереження, оскільки «безпосереднє сприйняття подій при відсутності експлікативної організаційної структури (гештальта), як способу сприйняття, неможливе» [6, с. 37].

В такому контексті постає питання про умови і фактори створення нової структури пояснення. Як показує П. Фейерабенд, Г. Галілей, спираючись на платонівську теорію анамнезису, маскує своє революційне обґрунтування концепції М. Коперніка, приховує споглядальний метафоричний засіб накладення парадигм одна на одну і витісняє, тим самим, в сферу імпліцитного основне ядро свого методу. Однак, як переконує аналіз реального руху мислення, справжня причина успіху аргументації Г. Галілея полягає в опорі на метафоричний метод міркування. Справа в тому, що метафора зароджується в помежовій області дотичності двох понятійних схем, двох мов, має білінгвістичну природу. А це визначає генерацію семантичної неоднозначності, що постає передумовою нового бачення реальності. Як зазначає Х. Вайнріх, в даній ситуації «важливим є те, що дві мовні сфери означуваного зливаються в одному акті інтелекту, в одній аналогії» [8, с. 40]. В результаті два образи покладаються, нашаровуються один на одного, породжуючи нове понятійне (і зорове) поєднання.

З точки зору теорії аргументації особливий інтерес представляє опис функції мови теорією мовних (вербальних) актів. Дана теорія досліджує діяльнісне уявлення про мову, що важливо для теорії аргументації, яка розглядає власне аргументацію як певного роду взаємодію того, хто говорить, і того, хто слухає. В теорії мовних актів, яку розробляв англійський логік і філософ Дж. Остін, суб'єкт мовної діяльності розуміється не як абстрактний індивід, позбавлений яких-небудь якостей і цілей, а як носій ряду конкретних характеристик: «психологічних (намір, знання, емоційний стан, воля), і соціальних (статус по відношенню до того, хто слухає, функція в рамках певного соціального інституту)» [1, с. 19].

Серед основних функцій мови особливе місце займає опис – реального стану речей. Але перед мовою стоїть багато інших завдань, що не зводяться до опису. «Філософи тривалий час вважали, – писав Дж. Остін, – що єдине призначення «твердження» – «описувати» деякі положення справ або «стверджувати» певний факт, і причому завжди або в якості істинного, або хибного» [3, с. 61]. Такий хід думки привів до переконання в необхідності перегляду традиційних філософських доктрин і методу, який при бажанні «можна назвати великою і благотворною подією в історії нашої науки» [3, с. 24].

Дійсно, нові ідеї, які стосуються багатоманітності вживання мовних виразів, привели, зрештою, до «перевороту» у філософії мови. Вони також здійснили істотний вплив на логіку, в якій паралельно з теорією мовних актів утворювалися «логіка норм» і «логіка оцінок», що зводяться до звичайної (традиційної) логіки описових висловлювань. Конвенція мовних актів здійснила, нарешті, серйозний вплив на формування «нової теорії аргументації», і насамперед, на трактування одного з ключових її понять – поняття обґрунтування» [1, с. 21], – зазначає О.А. Івін.

Очевидно, саме з цих позицій потрібно розглядати доказ П. Фейерабенда, згідно якого вже згадуваний Г. Галілей заперечує взаємозалежність двох наявних парадигм руху – понятійних схем і відповідних ним мов. Здійснивши синтез обох семічних полів, він описує рух предметів як абсолютне переміщення крізь призму другої парадигми. І далі – в контексті цього нового світобачення, здійснює «перенесення по аналогії» мови релятивістських понять на всю сферу руху в якості абсолютного процесу, включаючи і його емпіричний контекст. Паралельна апеляція до ідеї анамнезису, як зазначалося вище, є суто інструментального плану. Її мета: створити «ефект осяяння», яке проникає в глибинну імпліцитну модель; застосувавши мистецтво риторики, впливати на читача, переконувати його своїми аргументами в справедливості наданих міркувань. Необхідно враховувати, що сам П. Фейерабенд високо оцінював пізнавальну роль мови, особливо в побудові потрібних аргументацій в процесі дискусії. Він вважав, що сказати (промовити) – це означає говорити з кимось певним чином. Але разом з тим суперечливе відношення до мови поєднується у П. Фейерабенда з невизначеністю його висловлювань і на адресу зорового сприйняття. Це пов'язано з його визнанням (але «без ентузіазму») необхідності виходу за рамки «каркасу» в широку сферу досвіду (практики, знань, вмінь), здатну заповнити «мовні лакуни» [6, с. 38].

В даному контексті є справедливим зауваження С. Тальягамбе: «Одержане сучасною культурою усвідомлення важливості мовних механізмів повинно бути визнане як факт, котрий має досить важливе значення. Але в окремих випадках його значення було гіпертрофоване: той факт, що будь-яке знання пов'язане з раціональністю всього лише через його переведення на мову слів, склав вихідну точку побудов, що привели в кінцевому рахунку до відриву від основоположної функції мови, яка полягала в розширенні нашого зв'язку з дійсністю завдяки

нашій волі і нашим знанням. В результаті було втрачене почуття реальності» [5, с. 129-130]. Поверненню даного почуття може сприяти проведений вище аналіз метафоричних аспектів сприйняття, хоча їх присутність не виключає наявності означуваного в ході змін понятійних схем і обумовлених ними корінних перемін у сприйнятті. Отже, поряд з «метафоричними» означуваними існують «буквальні означувані, котрі взаємодіють з першими і роблять можливою нехай відносно, але все ж таки безперервність, «прочитання» образу, узаконюючи тим самим те, що було названо «ефектом заглиблення» [5, с. 130].

Даний «ефект» має безпосереднє відношення до методологічної концепції П. Фейєрабенда. Критика ним «філософського образу» науки і аргументація необхідності вільного наукового пошуку в рамках «анархістської» теорії пізнання спирається на констатацію загальновідомого факту: метамова опису наукової діяльності забезпечує як високий рівень структурної організації останньої, так і її певне збіднення. Що повністю компенсується об'єднуючою функцією цієї метамови, котра забезпечує насамперед як синхронні зв'язки різних областей науки, так і діахронні відношення історичних етапів розвитку однієї області. Більше того, філософська рефлексія виводить науку на загальнокультурний рівень раціональності, який фіксується категоріальними «структурами-ідеями» унікально-універсального плану. З одного боку, вони моделюють загально необхідні типи світовідношення даного історичного періоду, формуючи стиль мислення епохи. З другого – беруть витоки у архетипів К. Юнга «колективного несвідомого», вписують конкретно-історичні культурні феномени (в тому числі і науку) в досвід роду, обґрунтовують (поряд з іншими факторами) співмірність «різних ступенів становлення homo sapiens» [6, с. 38-39].

Необхідно враховувати, що «анархізм» наукової діяльності П. Фейєрабенда визначається релятивістською концепцією теорії пізнання і плюралізмом культури загалом. Культура в доказах П. Фейєрабенда постає «хаосом», оскільки кожний її феномен передбачає власний світогляд, свою онтологію, які несумісні з іншими світоглядами і онтологіями. Тому немає сенсу шукати «деміурга культури» як в образі природознавства, так і в образі логіки, а також в образі філософії з її «універсалістськими претензіями на теоретично значиме вчення про буття» [6, с. 39].

Аргументи для своєї концепції «методологічного анархізму» П. Фейєрабанд знаходив в плюралістичному підході до логіки розуміння науково-пізнавальної та культурно-інтелектуальної діяльності. Так, теорія «соціальної стратифікації», репрезентована Р. Дарендорфом, П. Сорокіним, Б. Барбером та іншими вченими, орієнтує П. Фейєрабенда поділяти суспільство на «малі групи», які виокремлюються по віковим, професійним, національним, статевим принципам. Ці групи є носіями своєрідних культур, основу яких складають традиції. Саме традиція як складна соціальна система, котра є підґрунтям діяльності і мислення своїх прибічників за допомогою певної сукупності імпліцитних переваг, є аргументом в обґрунтуванні П. Фейєрабандом ідеї конкуренції в науці. Традиції як певному «жорсткому ядру» (по І. Лакатосу) культури відповідає та чи інша «форма соціальної організації, особливий спосіб діяльності і світогляд як репрезентант інтересів прибічників або учасників традиції» [6, с. 39].

Конкуренція такого роду традицій і складає основний зміст соціального та історичного процесу. Потрібно розпрощатися з «хімерою» найпростіших правил, за допомогою яких немовби можна розібратися в «лабіринті» історичних зв'язків. «Історія взагалі та історія революцій зокрема більш багатоманітна, різностороння і хитріша, чим може собі уявити самий досвідчений історик і методолог» [4, с. 648]. Адже метод, згідно аргументації П. Фейєрабенда, який містить незмінні принципи, що спрямовують науковий пошук, не витримує зустрічі з реальними результатами дослідження. Кожна норма, як би вона не була укорінена в епістемології, силою певних обставин з часом витісняється іншою. Цими обставинами виступають групові інтереси і потреби, які визначають різні ціннісні орієнтації, індивідуальні пріоритети, що повинні змінити стабільність існування традицій, а також відповідних їм культур і адекватної логіки мислення.

Висновки. Таким чином, своє розуміння ціннісно, ідеологічно «навантаженої», позбавленої об'єктивного змісту науки П. Фейєрабанд намагається обґрунтувати, аргументуючи її існування в якості соціокультурного феномену в контексті відповідних традицій. Аналізуючи наукові традиції, вчений насамперед звертає увагу на детермінуючі їх соціокультурні фактори, які «пронизують» різні інтелектуальні утворення, і вже потім

звертається до власне логіки наукового пошуку. Аналізуючи соціокультурні феномени з точки зору їх традиційності, П. Фейєрабенд аргументує свої докази елементами суспільних відносин. Доказ плюралізму відносно стабільних соціальних «клітинок-традицій» надає можливість соціального обґрунтування плюралізму теорій, пов'язаного з «епістемологічним анархізмом» П. Фейєрабенда, в центрі якого перебуває принцип «проліферації». В анархізмі (релятивізмі) П. Фейєрабенд бачить можливість творчості і розвитку індивідуальності, виявлення унікальних здібностей дослідників.

Список використаної літератури

1. Ивин А. А. Основы теории аргументации / А. А. Ивин. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 352 с.
2. Микешина Л. А. Философия познания. Проблемы эпистемологии гуманитарного знания / Л. А. Микешина. – М. : «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2009. – 560 с.
3. Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVII. – М. : Прогресс, 1986. – 423 с.
4. Реале Дж., Антисери Д. Западная философия от истоков до наших дней. От романтизма до наших дней (4). – СПб., 2003. – 880 с.
5. Тальягамбе С. Зрительное восприятие как метафора (По поводу концепции Пауля Фейєрабенда) / С. Тальягамбе // Вопросы философии. – 1985. – № 10. – С. 123-131.
6. Храмова В. Л. Культурологические образы науки в постпозитивизме / В. Л. Храмова // Софія. Культурологічний журнал. – 2011. – № 11. – С. 14-58.
7. Feyerabend P. Against Method. – London, 1975. – 336 p.
8. Weinrich H. Metafora e menzogna. La serenita dell'arte. – Milano, 1976. – 280 p.

Аннотация

Комаха Л. Г. Логика научного поиска в эпистемологии П. Фейєрабенда: социокультурный контекст.

В статье исследуется проблема плюрализма научного поиска в эпистемологии методологического анархизма П. Фейєрабенда. Выделяется принцип «пролиферации» и анализируются аргументы языка и метафоры в определении рациональных смыслов познания в контексте традиций культурно-интеллектуальной деятельности, что способствует творческому развитию индивидуальности ученого.

Ключевые слова: логика, методологический анархизм, плюрализм, метафора, традиция, аргумент, язык.

Summary

Komaha L. G. The Logic of Scientific Research in Epistemology of P. Feyerabend: Socio-Cultural Context.

In the paper a problem of scientific pluralism in epistemology of methodological anarchism of P. Feyerabend is considered. A principle of "proliferation" is singled out. The arguments of language and metaphor in the definition of rational cognition of meaning in the context of cultural and intellectual traditions are analyzed, their influence on creative development of the scientist's personality is revealed.

Keywords: logic, methodological anarchism, pluralism, metaphor, tradition, argument, language.